Christoph Ransmayr

De sluis-meester

Een kleine geschiedenis van het doden

Vertaald door
Liesbeth van Nes

2022 Prometheus Amsterdam

1

De Grote Waterval

Mijn vader heeft vijf mensen gedood. Zoals de meeste moordenaars die alleen toetsenborden, hefbomen of tuimelschakelaars bedienen als ze een buitengewoon ogenblik lang de heerschappij over dood en leven naar zich toe trekken, raakte hij niet een van de slachtoffers aan of keek hen ook maar in de ogen, nee, via een reeks blinkende dommekrachten liet hij een van de treden van de sluistrap voor de rivierscheepvaart volstromen.

Door de geopende sluisdeuren kreeg een watergolf vrij baan en veranderde deze trede van de sluistrap, een van larikshouten balken getimmerd smal kanaal, in een alles meezuigende afvoer. Een daarin daarnet nog dobberende lange boot met twaalf mensen aan boord gleed daarom niet zoals de bedoeling was in rustig tempo van de bovenloop naar de benedenloop van de Witte Rivier, maar schoot in een plotselinge versnelling tussen de bemoste rotswanden stroomafwaarts. Op de plek waar de sluistrede weer in het ou-

de rivierbed uitmondde, sloeg de boot om, door de golf getroffen als door een reuzenvuist, en tolde door borrelende keerwaterwervelingen met de kiel omhoog weg.

Het donderen van de Grote Waterval, de meer dan 40 meter hoge waterval die veilig vermeden kon worden via een kanaalsysteem dat mijn vader al bijna dertig jaar reguleerde en beheerste, smoorde de kreten van ontzetting van de getuigen op de rotsige oevers evenals het geschreeuw en hulpgeroep van de drenkelingen. De Witte Rivier en haar door houtvlotters en bootslui eeuwenlang gevreesde waterval slokten elk geluid op dat niet afkomstig was van wervelingen, ziedend schuim of de echo van tegen de rotsen tekeergaand wild water.

Het was een voorzomers warme, lichtbewolkte dag, een vrijdag in mei waarop volgens de martelarenkalender toen net als nu in vele dorpen en steden langs het bijna 3000 kilometer lange verloop van de rivier het feest van de heilige Nepomuk werd gevierd – de schutspatroon van houtvlotters, bruggenbouwers en sluiswachters, maar vooral van de hoeders van de geheimhouding. Nepomuk, bisschop en keizerlijke biechtvader in het middeleeuwse Praag, zo wilde een legende die in vuistgrote vergulde letters in een rots bij de Grote Waterval was uitgehakt, had geweigerd de hem door een keizer opgebiechte misdrijven te verraden, was daarvoor gefolterd en met een slijpsteen om

zijn nek in de Moldau gegooid, waarvan het water op dat moment hoog stond.

Hoewel tijdens deze feestdagen de meeste veerponten al waren opgeheven en veel bruggen waren vernield die de naar de Zwarte Zee stromende Witte Rivier ooit hadden overspannen, leek de geest van de bruggenheilige nog altijd te zweven boven de opgeblazen en overspoelde pijlers en de gesprongen stalen bogen – boven de roestbruine of uiteenvallende restanten met hun vacht van mos, die in de zomermaanden in de diepgroene jungle wegzonken, terwijl ze zich in de winter koud en zwart uit de wolken stuivend water verhieven als de spoken van een in schande ten onder gegane wereld.

Meer dan veertig talen werden er aan de Witte Rivier gesproken, maar het aantal bruggen die haar oevers ooit aan elkaar hadden geregen, daalde elk jaar verder en dat wees dramatisch duidelijk op een tijdperk van scheidingen en grenzen. Want met de bruggen waren ook de meeste bondgenootschappen en staatsbetrekkingen op het Europese continent teloorgegaan en uit elkaar gespat in een hagel van dwergstaatjes, kleinvorstendommen, graafschappen en met vlaggen en wapenschilden getooide stamgebieden. Onaangedaan en onstuitbaar als altijd trok de Witte Rivier een toekomst tegemoet waarin alleen nog een paar vermolmde roeiboten en kabelponten de dienst zouden onderhouden tussen de gorgelende en schuimende wervelingen, die

om de uit de stroom stekende brokstukken heen bruisten.

Vijf doden. Of mijn vader dit aantal of een ander even schrikwekkend aantal werkelijk had gewild of misschien zelfs de dood van alle twaalf inzittenden van de boot maar op de koop toe had genomen, zal vermoedelijk een geheim blijven, zolang er niet een aan de sluisdeuren gespijkerde bekentenis van hem opduikt of ergens tussen aangespoeld hout en ronddrijvend wrakgoed op de grindbanken een ander bewijs te vinden is dat mijn vermoedens bevestigt of weerlegt. Geen van de vragen die ik hem stel vindt weerklank in de leegte. Want alsof hij op de dag af na een jaar had besloten boete te doen, dreef mijn vader onder de ogen van een ontsteld roepende vliegvisser op de eerste verjaardag van zijn daad in een met steenzout beladen praam van hetzelfde type als de lange boot die met de slachtoffers was gekapseisd, over de bovenloop van de Witte Rivier naar de wolken stuivend water van de Grote Waterval.

Hij draaide zijn hoofd niet eens om naar de panisch wuivende vliegvisser en deed volgens de verklaringen van de man nog geen poging om met het roer te verhinderen wat er wel moest volgen. En stortte met lading en al de donderende diepte in.

Op drie verschillende zand- en grindbanken werden versplinterde planken van zijn praam gevonden, maar nooit zijn lijk, ondanks het inzetten van duikers die in deze sector van de stroom nooit anders deden

dan doden bergen. En intussen is er ook te veel tijd voorbijgegaan om in de diepte of op een onder struikgewas verborgen stuk van de oever nog iets te vinden, al is het maar een restje bot dat aan de vermiste toegeschreven zou kunnen worden.

Het opgeloste steenzout van zijn lading moest toen, zo stel ik me voor, natuurlijk ook een hele school zoetwatervissen hebben gedood – regenboogforellen, zwaardsnoeken en zalmforellen, die in paniek probeerden te ontkomen aan het in de wervelingen opgeloste zout dat hun kieuwen aantastte, die hun kracht verspilden aan razendsnelle slagen van hun vinnen en zo een beeld gaven van de verdrinkingsdood van mijn vaders slachtoffers.

De meer dan 9 meter lange, op een Venetiaanse gondel lijkende praam van larikshout, waarin mijn vader met stille trom naar de Grote Waterval was vertrokken als een onder schuld verstarde schipper, was afkomstig uit de bezittingen van het aan de rivierscheepvaart gewijde openluchtmuseum dat hij tientallen jaren lang met een onverzadigbare haat tegen het heden had beheerd. Want als er ook maar iets steekhoudends te zeggen viel over deze bevlogen, soms liefdevolle, maar dan weer dagenlang zwijgzame en vaak driftige man die mijn vader was, dan was het dat hij niet alleen als beheerder van een uitgestrekt museumcomplex, maar ook tot in het diepst van zijn wezen een man van het verleden was.

Op zijn laatst sinds hij met zijn benoeming tot sluiswachter in het graafschap Bandon, waar wij zijn geboren, ook de functie van curator van het museum aan de Grote Waterval had aanvaard, leek zijn leven van stroomrichting te zijn veranderd en niet naar een dreigende toekomst te stromen maar uit de nevel van deze toekomst terug naar een verleden waarin alles vertrouwd, overzichtelijk en handelbaar leek.

Meester der sluizen was in een eeuwen geleden, alleen voor mijn vader nog levende tijd de beroepsaanduiding en eretitel van de sluiswachters die de Witte Rivier in het gebied van de Grote Waterval hadden geleid door sluistreden, die als met water gevulde balkons tegen de rotswanden waren aangebouwd. Zo konden de zoutschippers met hun lange boten via trapsgewijs aangelegde kanalen om de Grote Waterval heen varen.

Een sluismeester moest daarbij door een sluizenstelsel te openen en te sluiten precies genoeg water in deze sluistrap laten stromen om zelfs zwaarbeladen zoutpramen op een ondiepe, met elke strekkende meter zwakker wordende golf langs het woeden van de waterval te loodsen naar de benedenloop van de Witte Rivier. Want aan het einde van de tocht moest de golf via een serie geopende afvoerkleppen zijn kracht kwijt zijn en de praam, die alleen werd afgeremd door natte larikshouten planken, moest zachtjes terugglijden in de rivier.

Een meester, een meester der sluizen, was hij die de opeenvolging van openen en sluiten van de sluisdeuren en kleppen, het vullen en het legen zo virtuoos beheerste dat de bootslui in hun pramen als in een wieg of de gondel van een ballon in daalvlucht langs de Grote Waterval zwééfden. Maar o wee (!) als er in deze daalvaart ook maar één fout optrad. Dan kon een lange boot als de pijl van een harpoen stroomafwaarts schieten en aan het einde van zijn vaart in het witte water kapseizen en zinken. Herinneringen aan de tijdens het eeuwenlange zouttransport verdronken bootslui waren bij tientallen op gedenkplaten vermeld die waren vastgeschroefd op een glimmende rotswand bij de Grote Waterval of daar, net als de legende van de verdronken Nepomuk, in quasi-artistieke, nu met mos begroeide ornamenten in de steen uitgehakt.

Maar ook nu de tijden van de sluismeesters allang voorbij waren, nu de schachtopeningen van de zoutmijnen in het Totes Gebirge, dat de zuidelijke horizon van het graafschap als een tot in de wolken oprijzende muur begrensde, alleen nog overwoekerde of dichtgemetselde portalen waren en de boven de rivier zwevende sluistrappen alleen nog tegen geringe betaling bewonderde museumstukken, hechtte mijn vader er ook als curator verbeten aan om meester der sluizen te worden genoemd.

Nog kort voor de dag dat onze moeder Jana hem gedwongen door de nieuwste etnische wetten moest

verlaten en terug moest keren naar haar vaderland aan de Adriatische Zee, had ze de titel met zilverdraad geborduurd op het borstzakje van een van zijn overhemden, waarin hij altijd de waterstandenalmanak bij zich had: meester der sluizen. Tegenwoordig weet ik dat Jana mijn vader ook zonder de etnische zuiveringsmaatregelen wel had verlaten, omdat ze de vreemdelingenhaat die het leven in Bandon bepaalde niet meer verdroeg, en ook de haat niet die mijn vader tegen heel het heden koesterde.

Meester der sluizen! Mijn zus Mira en ik kenden de spottende opmerkingen en het gegiechel in Bandon over de titel die de curator zichzelf had verleend en wij hadden toen het idee dat onze moeder hem ten afscheid een spotnaam op zijn borst had geborduurd waarmee hij ten slotte naar zijn ondergang zou varen.

Volgens de verhalen die hij soms bezwerend voordroeg, had hij als curator van het museum aan de Grote Waterval alleen maar een roeping gevolgd – per slot van rekening waren alle dagen van zijn kindertijd al bekroond met rivierlegendes, die hem door zijn moeder werden verteld en hem steeds weer naar een naamloos verleden hadden ontvoerd: haar verhalen over riviergeesten, wouden van wier, nixen en rondzwevende, veelvormige wezens die in het donker van de rivierbodem woonden, verhalen over de diepte, over het wa-

ter... hadden hem volgens zijn zeggen avond na avond meegevoerd de slaap in.

Als 'waterburgeres' gaf zijn moeder alles wat haar ooit was verteld, in openbare lezingen en op scholen, aan het nageslacht door. Toen ze op bijna honderdjarige leeftijd stierf, had mijn vader er bij zijn vrouw Jana op aangedrongen deze bezweringen van de waterwereld voort te zetten gedurende heel mijn kindertijd en die van mijn zus Mira. En dat terwijl mijn moeder liever, veel liever, over haar eigen kust had verteld, over de eilanden van de Adriatische Zee en zeemeerminnen dan over riviergeesten. Maar dat had hij haar verboden.

Jaar na jaar stonden we, mijn ouders, Mira en ik, op de sterfdag van mijn grootmoeder met bosjes blauwe sterlelies bij haar graf in een deel van het kerkhof in Bandon dat de 'Meesters der sluizenhemel' heette, en terwijl we gebeden en aanroepingen half mompelden, half zongen, staarden we naar de drie woorden die mijn vader in de grafsteen had laten beitelen: ER WAS EENS.

Over de ramp op de dag van de heilige Nepomuk hoorde ik tijdens een internetgesprek met Mira, dat vaak werd onderbroken door uitvallende beelden en krakende storingsruis. Ik werkte toen als waterbouwkundige aan een aantal stuwkunstwerken in de Braziliaanse Xingurivier, een zijrivier van de Amazone, en hoorde over wat er in Bandon gebeurde alleen maar

door middel van deze gesprekken met mijn zus, meestal met een paar dagen vertraging via een instabiele, alleen tijdens de drukkend warme nachtelijke uren enigszins betrouwbare internetverbinding.

De Kayapó, oerwoudbewoners aan de Xingurivier, streden in de maanden dat ik daar verbleef wanhopig met pijlen, speren en bijlen tegen een stuwdam, die hun dorpen, jachtgebieden en heilige gronden en dus hun hele wereld onder water zou zetten. Dat ook mijn werk bijdroeg aan de ondergang van deze wereld, werd mij pas duidelijk op verschillende bouwsectoren ver weg in de tropische wildernis. Daarvoor had ik nog nooit van de Kayapó-indianen gehoord, die in de tweede week na mijn aankomst de satellietontvangers en de glasvezelkabels vernielden van de elektriciteitsmaatschappij die de dreigende zondvloed voorbereidde. De voor het leggen van hogedrukpijpleidingen verantwoordelijke landmetersploeg, waarbij ik was ingedeeld, verliet het tentenkamp vanaf dat moment alleen nog onder bescherming van pioniers van het Braziliaanse leger met het wapen in de aanslag.

Mira was teleurgesteld geweest, woedend zelfs, toen ik ook na het bericht van het verdwijnen van onze vader mijn bouwsector in het Amazonebekken niet kon verlaten om haar bij te staan en te helpen met het ontruimen van het sluiswachtershuis aan de Grote Waterval. Onze moeder had het huis sinds haar vertrek in haar e-mails of in haar internetgesprekken met Mira nooit

meer genoemd en woonde nu volgens een bericht dat ze alleen mijn zus had gestuurd op het eiland Cres in de Adriatische Zee samen met een watersoldaat, die met tussenruimtes van een maand als huurling vocht in de stuwzones van de Jordaan. Ze wilde haar aan het verleden geketende man, van wie ze lange tijd vergeefs had gehouden tot ze hem ten slotte ging haten, ook op zijn laatste reis niet meer vergezellen. En dan wist ze waarschijnlijk toen net zomin als nu niet eens dat deze man niet alleen bezeten was van het verleden, maar ook een moordenaar was geweest.

Vijf doden!

Dronken was op die onheilsdag in mei een turbinemonteur van de waterkrachtcentrale IV aan de Witte Rivier, die een in Bagdad geboren vrouw en twee minderjarige kinderen achterliet.

Dronken was een verstelnaaister, wier doofstomme dochter bij de begrafenis van haar moeder onder het reutelen van keelklanken het graf in wilde klimmen en er door de doodgraver, een vluchteling voor een burgeroorlog, alleen met geweld van kon worden weerhouden.

Dronken was een gepensioneerde landbouwmachinemonteur, die ook verstand had van de bouw van houten roeiboten en als amateurastronoom tijdens heldere nachten had geprobeerd signalen van intelligent leven op te vangen uit de diepten van de hemel.

Dronken was de trombonist van een kopermuziekkorps dat voor het afvaren van de met bloemenslingers versierde boot de 'Hymne van de houtvlotters' tegen het woeden van het witte water in had geblazen.

En dronken was ook een kinderloze, aan cirkelvormige haaruitval lijdende muzieklerares die in een vervallen vakwerkhuis woonde midden in een groot veld met aardbeien. Het huis was zo ver verwijderd van de Witte Rivier dat er in de zonovergoten kamers alleen nog het doffe bruisen van de Grote Waterval hoorbaar was. Maar voor alle ramen aan de westkant stond er vanaf de tijd dat de sneeuw smolt tot diep in de zomer een zuil stuifwater, die huizenhoog uittorende boven het loofbos aan de oevers en soms door regenbogen werd omfloerst.

De waterkrachtcentrale IV, 'Bij de Waterval' geheten, lag nog geen 2 mijl bij mijn geboortestad Bandon vandaan, en de daar werkende turbinemonteur was 43 toen hij samen met de vier andere slachtoffers van het ongeluk op de dag van de heilige Nepomuk verdronk. De verstelnaaister was 56. De muzieklerares, die vanwege de meer dan twintig verwilderde katten die ze dagelijks voerde door de aardbeienplukkers 'de kattenvrouw' werd genoemd, 37.

Hun door de zwaardsnoeken aangevreten lijken werden pas vijf, acht en negen weken na het veronderstelde ongeluk geborgen. Want de Witte Rivier, die in zijn schuim de drenkelingen na het omslaan van

de met bloemenslingers versierde praam had weggewerveld, raast in het graafschap Bandon door een meer dan 100 kilometer lange wirwar van ravijnen, die zijn doorsneden met kloven, op fjorden lijkende bochten en keerwaterafvoeren. Zelfs op de simulatieprogramma's van mijn computer zien de stromingsomstandigheden eruit als een ongelooflijke chaos.

Alle slachtoffers van mijn vader hadden zo niet op gezichtsafstand dan toch op gehoorsafstand van de Grote Waterval gewoond. Het woeden van het water was ook het achtergrondgeruis van mijn kindertijd en jeugd geweest en de zand- en grindbanken in de ravijnen van de Witte Rivier behoorden tot de met mythen en legenden verbonden speelplaatsen van een diepgroene, magische schoonheid, waar ik in de jaren dat ik werkte aan de stuwkunstwerken in de grote rivieren van Afrika, Zuid-Amerika en Azië altijd weer naar terugverlangde.

Libellen in alle kleuren en groottes stonden er tegen een door ravijnranden omzoomde zomerhemel als door het glinsterende water gehypnotiseerd, in een rust gebracht die alleen in zoemende zweefvlucht te bereiken was. IJsvogels zaten als breekbare boomsieraden roerloos op hun jachttwijgen, voordat een explosie binnen hun blauw glanzende verenkleed ze uit hun verstarring haalde en ze zich stortten op vlak onder de wateroppervlakte loerende glazen visjes, die daar zelf op buit wachtten.